

Ўзбекистон ўзининг табиати, сўлим боглари, бебахо гўзал диёри билан ажралиб туриб, кадимдан халкимиз ўз меҳнати билан катта боғлар яратишга ҳаракат қилишган. Жумладан, кадимий тарихга эга Тошкент ўз атрофидаги сўлим чорбоғлари билан ҳамиша машҳур бўлган. Шаҳарнинг ҳар бир даҳа аҳолиси чорбоғ яратиш учун дехкончилик маданиятига катта эътибор бериб меҳнат қилганлар. Ана шундай чорбоғларга Себзор даҳасининг чорбоғлари Хасанбой, Кўктерак каби, Бешёғоч даҳасининг чорбоғлари эса Дўмбиробод каби манзилгоҳларда жойлашган.

Тошкент бозорлари географик жойлашувига кўра кадимдан йирик савдо маркази сифатида машҳур бўлгани учун унга бошқа мамлакатлардан кўпгина савдогарлар келиб турган. Масалан, 1813 йилги саёхати вақтида Тошкентда бўлган рус сайёҳи Филипп Назаров уни “бозорларга турли мамлакатлардан қарвонлар узлуксиз келиб-кетардиган йирик савдо маркази”, деб таърифлаган.

XIX асрда яшаган тошкентлик тарихчи Мухаммад Солих эса “Тарихи жадидаи Тошканд” асарида шаҳарнинг асосий савдо маркази Регистонда жойлашганини кўрсатиб, қуйидаги фикрни баён этди: “Бозор расталари Чорсудаги қандолатпазлик дўқонига давом этади. Рамазон ойида бу ерда кечаси ҳам бозор бўлади, халқ савдо сотик, ҳар хил ўйин-қулги қилади”.

Чиндан ҳам, шаҳар бозори фақатгина савдо-сотик учун хизмат қилибгина қолмай, шаҳар халқи ҳордиқ чиқарадиган жой ҳам эди. Шаҳар ҳокимининг турли фармонлари масжидларда маълум қилинганидан ташқари, яна шу бозорда ҳам жарчилар томонидан эълон қилинарди. Бозор майдонида дорбозлик, қулги-ҳазил ва бошқа томошалар намойиш этиларди.

Рус тарихчиси В. Масальский Эски шаҳар бозорининг 1908-1910 йиллардаги кўринишини қуйидагича тасвирлайди. “Бир қисм типдан иборат бозорда 4500 та дўқон, чойхона, ошхона, устахона ва қарвонсорой борки, улар бозор қуллари ниҳоятда тикилинч бўлади. Бозорга туташган кўчалар ва бозорнинг ўзи шаҳарликлар, даладан келган дехқонлар, туя қарвонлар, отликлар, аравалар билан шу қадар тўлиб кетадики, юришга илож бўлмай қолади. Аллопу қанолатчи, баззозу сомсапаз, мисгару қилангар, новвою халвофуруш, қаллапазу қабобпазларнинг бақир-чақирлиги, гадоларнинг хайру-садақа тилаши, қаландару маддохларнинг қироатли ўқишлари, туяларнинг бўқиришию, эшакларнинг ханграши аралаш-қуралаш бўлиб кетади-да, бу маҳобатли гулдироз бозордан олис-олисларга эшитилиб туради. Бошқа қуллари шаҳар кўчалари соқин бўлади. Айниқса дала кўчаларининг икки томондаги нураган паҳса деворлар орқали шафтоли, ўрик, олма, гилос ва бошқа мева-дароҳларнинг анвойи ранг гуллари қелинчаклардек мўралаб туради, офтобда қизиган, упадек майин, билк-билк тупроқли кўчалар ажабтовур бир суқунат оғушига чўмади. Ахён-ахёнда қилдирақлари осилиб турган ларзон шохларига тегай-тегай деб қўқон арава ё эшаги ҳам ўзи сингари охишта мудраб бораётган дехқон, ёхуд деворни паналаб келаётган паранжили аёл ўтиб қоладию, кейин кўча яна улугвор ва шарқона соқинлик қўйнига чўмади...”

Ўрта Осиёнинг бошқа йирик шаҳарларида бўлгани каби Тошкентда ҳам хайит ва рўза қуллари бозоршаб (қечки бозор) ўтарди. Бозоршабда шаҳарнинг марказий кўчаларидан бири ёки майдон безатилиб, кўчанинг икки четдаги чойхона ва дўқонлар олдида чорпоялар қўйилиб, ҳар хил мева-чева, озик-овқат сотилган. Қарнай, сурнай ва ногоралар қалиниб, маҳсус жарчилар одамларни бозоршабга қорлаган. Бир томонда

дорбозлик, масхарабозлик ва кўгирчокбозлик, бир томонда кураш, бир ёнида ўргатилган хайвонлар томошаси... Чойхоналарда созанда, хонанда, аскиячи, кизикчи, раккослар ўз санъатларини намоиш қилганлар. Бозоршаб турли шаҳарларда бўлгани каби Тошкентда ҳам маҳаллий урф-одат, расм-русмга караб ўтказилган.

Эски шаҳар Янги шаҳардан канчалик фарк қилса, Туркистондаги бошқа шаҳарларнинг маҳаллий қисмига шунчалик ўхшаш эди. У 1908-1910 йилларда катта майдонни эгаллаган. 210000 дан зиёд ховли бўлган. Шаҳар марказида уйлар зич, кўчалар тор эди. Деярли ҳамма маҳаллада бир нечтадан масжид бўлган, уларнинг минорасига ҳар йили лайлак уя қуради.

Тошкент Ўрта Осиёдаги бошқа шаҳарлар хандак ва девор билан ўраб олинган. Кўймас, Кўкон, Қашқар, Лабзак, Тахтапул, Корасарой, Сағбон, Чигатой, Кўкча, Самарканд, Камолон, Бешёғоч каби 12 та дарвозаси бўлган. Ҳар бир дарвозадан шаҳар марказига – бозорга элтувчи кўчалар жуда кўплаб жинкўчаларга тармоқланиб кетган.

Шаҳар Себзор, Кўкча, Бешёғоч ва Шайхонтохур номи тўрт даҳага бўлинган.

Шайхонтохур даҳасида 48 та маҳалла, 60 та масжид, 3 та мадраса бўлиб, аҳолиси эгарчилик, дегрезчилик, тўқувчилик билан шугулланган. Шаҳарнинг шимоли-ғарбий қисмида жойлашган Себзор даҳаси 38 маҳалладан иборат бўлиб, афсонавий ҳукмрон Қайковус номи билан аталувчи ариқдан сув ичарди. Бу даҳада 3 та мадраса ва 78 та масжид бўлиб, аҳолиси асосан этиқдўзлик, тўқувчилик ва бўёкчилик билан шугулланган. Шаҳарнинг ғарбий қисмида жойлашган Кўкча даҳасида 31 та маҳалла бўлиб, 3 та мадраса ва 51 та масжид бўлиб, аҳолиси кўпчилик ва этиқдўзлик билан машғул эди. Шаҳар жанубини эгаллаган Бешёғоч даҳасида 32 маҳалла, 3 та мадраса ва 68 та масжид бўлиб, у гўзал боғлари ва гиштчилиги билан машҳур бўлган.

... Шаҳар ўртача йиллик ҳарорат +13.7 даража бўлиб, ёз иссиқ (+42.6 даражагача) киши эса ўзгарувчан бўлиб, узок давом этувчи ва баъзан қучли совуқлиги (-27 даражагача) туфайли яхшигина қаҳратон билан ўтган. Баҳор ва куз ойлари ёгингарчилик мўл бўлган. Шимол ва шимоли-шарқдан шамол эсган, лекин қилт этган шабада йўқ, жазирама ёз кунлар ҳаво ниҳоятда дим бўлиб кетган. Шаҳар Бўзсув канали ва унинг шаҳобчалари орқали Чирчик дарёсидан, шунингдек, 500 га яқин қудукдан сув ичган, қудук ва булоқлар суви узоклардан ташиб келтирилди.

Янги шаҳар ва Эски шаҳарнинг биргаликдаги майдони 60 квадрат верст (чакирим)га яқин бўлган. Тошкентнинг шаҳар чегарасида жойлашган бог-роғлар, узумзорлар, экинзорлар билан кўшиб ҳисобланувчи бутун ҳудуди 176 квадрат верст (18.225 десятина) га тенг бўлиб, бу эса Москва билан Санкт-Петербургнинг бирга кўшиб ҳисобланган ҳудудидан ҳам каттадир. Шаҳар кўчаларининг узунлиги 250 верст яқин бўлган.

Тошкентда керосин лампалар билан ёритилган, 1909 йил бошида телефон абонентлари 476 тага етган. Узунлиги 9 чакиримга яқин иккита конка линияси мавжуд эди. Шаҳарда трамвайни электр токи ёрдамида юргизиб. йўл 30 чакиримга етказилган.

Тошкентда Туркистон ўлкасининг маъмурий, ҳарбий, молиявий, тиббий, назорат, кишлок хўжалик ва бўлак бошқармаларининг барча марказий муассасалари жойлашган эди.

Сирдарё вилоятининг ҳарбий губернатори ҳам барча маҳкамаси билан Тошкентда эди.

Шу сабабларга кўра, Тошкент бутун Туркистоннинг пойтахтига айланиб қолган, унга ижтимоий ҳаёт ўлкасининг бошқа шаҳарларидагига нисбатан анча жонлироқ кечади.

Май ойидан сентябргача давом этувчи узок ёз кунларида эса бу ердаги ижтимоий ҳаёт сусайган. Жазирама иссиқ туфайли муассасалардаги машғулотлар эрталаб соат 8 да бошланиб, 1 гача давом этган. Имкони бор одамнинг ҳаммаси Чимён, Троицкое,

Никольское ва Чимкентдаги чорбогларига кетган. Ёзги сайр томоша ва эрмаклар шаҳар боғига ва маҳаллий аҳолининг шаҳар ташқарисидаги чорбогларига чиқиш ҳамда ариқларда кармоқ билан балиқ овлашдан иборат бўлган.

Холмуродов Ж., ТерДУ талабаси